

csupán sapkám ellenzójének csekély árnyékában nagyon szenvedtem. Intézkedéseket láttam a napsütés és a vidék másik ostroma, a szunyogok ellen. A lovak mind fűzfaágakkal vagy más bokrokkal vannak ellenük felfegyverkezve, — egy magányos fa árnyékában táboroztak a pásztorok lovaikkal és juhaikkal, amelyek örültek, hogy fejüket az árnyékba dughatták. Az egyetlen fa árnyékában több ember gyűlt össze különféle fajta állatokkal: libák, kecskék, disznók, marhák együttesen...

62. I. Vasárnap lévén, sok díszesen öltözött emberrel találkoztam. A magyaroknak itt is széles kalapjuk volt, mint Sopronban a horvátoknak, egész ágyás élő- és művirággal, strucc- és pávatoll bóbitával és különféle tarka szalagokkal megrakva. Ezt egyébként másutt nem láttam a magyaroknál, úgy látszik, ez a szokás a horvátokról ragadt rájuk. Némelyiken különösen nagy és szép fekete tollbokrétát láttam. A férfiak itt is, mint Kis-Martonban és Sopronban mellényt viseltek. Egyiken észrevettem, hogy tarka csipke rozettát visel a mellényén. Az asszonyok fejükön sálát, sok csipkét, szalagot viselnek, úgy, hogy rendkívül pompázónak kell az öltözködésüket mondanom.

A mezőkön látott pásztorok öltözködése és viselkedése hasonlít a híres bakonyi disznópásztorokéhoz. Nekik is olyan fekete színű, belevarrt piros virágokkal díszített köpenyük van, mint azoknak, hajuk két merev virágokkal díszített köpenyük van, mint azoknak, hajuk két merev copfba van összecsavarva, mely mint két korbács lóg a fülük előtt. Később a Bakonyi erdőben még jobban megbámultam őket. (Folyt. köv.)

NÉPMŰVELÉS.

Békés vármegye törvényhatósági iskolánkívüli népművelési bizottságának Évkönyve. 1928. Szerkesztette Tantó József Békés vármegye népművelésügyi titkára. Átnézte dr. Daimel Sándor alispán, elnök.

Karácsonyi János alapvető munkája (Békés megye története I—III. 1896) után évtizedek óta alig jelent meg könyv, mely az Alföld központi részén levő megyék egyikének kulturális állapotát tüzetesebben tárgyalja. A Békés vármegye áldozatkészsége révén s Tantó József népművelésügyi titkár szerkesztésében megjelent évkönyv a felnőttek oktatásának szemszögéből nézve ismerteti Békés megye kulturális viszonyait. Az úttörők lelkesége ömlik el Tantó művén. Aránytalanul sok benne a személyi mozzanat, annak leírása, hogyan, miként, kiknek a buzgó közreműködése, helyi és központi (miniszterialis) hatóságok jóakarató támogatása és szervező munkája révén lett számottevő aránylag rövid idő alatt Békés megye iskolánkívüli népművelése. Kevesebb a könyvben a tényleges leírás, az állapotrajz, viszont sok a ma divatos statisztikai tabella, amely egymagában még a képbeli ábrák útján sem eléggé beszélő szemléltető eszköz.

Megkísérjük az Évkönyvben közölt statisztikai állapotrajzokból, összevetve azokat más rendelkezésre álló adatokkal, következtetéseket vonni arra nézve, hogy Békés megye községeinek kulturális állapota milyen volt régen, hogyan fejlődött s végül milyen irányt vett a meg-

szervezett iskolai és iskolán kívüli népművelés következtében. Régebbi statisztikai adatokból, az 1715-ös és 1720-as adóösszeírásokból tudjuk s a régi leírások is megerősítik, hogy a XVII. század elején, a törökök kikutarodása, német és tatár hadak, rabló szegénylegények pusztítása után Békés megye területe mennyire néptelen, mocsaras, vadvizekkel telített és műveletlen volt. 1720-ban Békés községben csupán 149, Gyulán (és Gyulavárin) 129, Szeghalmon 84, Békéscsabán 58 család él s az egész megye 13 községének (6 lélekkel számítva minden egyes családot) mintegy 7476 lakosa van, Szarvasnak, Orosházának, Mezőhegyesnek, Endrődnek és sok más községnek pedig vagy egyáltalán nincs nyoma, vagy csak mint lakatlan puszták szerepelnek. Az apránként visszaszivárgó régi magyar lakosokkal és más magyar, tót és német, sőt oláh településekkel a megyének 1773-ban már 45.000, további 50 év múlva 1827-ben már 130.000 lakosa volt. Amerikai jellegű népszaporodás ez, amelyben egyformán részt vesz úgy a bevándorlók tömege, mint az új népesség friss, a televény föld bő termésével lépést tartó gyors szaporodása. 1827-ben már Békéscsaba 22.000, Békés 15.000, Orosháza és Gyula 10—10.000 lakosságú nagy mezővárosok és falvak. Innét kezdve a megye lakossága tízévenként átlag 10%-kal szaporodik, 1910-ben már 298.000 a lakosok száma s 1920-ban, az 1914—18-iki óriási vérvesztés után is, eléri a 311.000-et. 1827 óta már kevés a betelepülések nyoma, sőt a század vége felé oly nagy a túlszaporodás, hogy Orosháza, Szarvas, Csaba népessége hatalmas rajokat bocsájt ki, új községek, a tanyák egész sora keletkezik. 1920-ban Békés megyének a XVII. század eleji 13 községe helyén 30 községe van, bár nem egy még mindig igen nagy határral rendelkezik.

Ha a békési magyarság dús szaporodását, vándorlási és települési kedvét, beolvadó képességét, más népekkel együtt való szorgos, munkás gazdagodását, kulturális fejlődését a szürke számokból akarjuk kiolvasni, akkor a most ismertetett fejlődést össze kell vetni a Békés vármegye községeiről Tantó által közölt mai statisztikai állapotrajzokkal (I. Evkönyv 71—80. l.). Föltűnik mindenekelőtt, hogy a kevert településű helységekben az idegen (tót és német) nemzetiségűek jelentősen elmagyarosodtak, így Csorváson, Békéscsabán, Gyulán, Szarvason és Kondoroson. Különösen meglepő az eredetileg tót többségű Kondoros szinte teljes elmagyarodása. A nagy helységek aránylag jobban megtartották tót nemzetiségüket, így Szarvas és Békéscsaba, de Szarvason már határozottan többségben van a magyar, a megye magyar vérkeringésébe bele nem kapcsolódott, félreeső Tótkomlós azonban túlnyomóan tót jellegű maradt. A német jobban megtartotta nemzetiségét (Mezőberény), rá azonban a városibb jelleg hatott erősen beolvasztólag (Gyula). Leginkább megtartotta nemzetiségét az oláh (Kétegyháza), amelyre a város beolvasztó hatása is csekélyebb (Gyulán). A színmagyar Orosháza a kis-községek egész raját telepítette. Szarvas a maga tótjaival Mezőberényt, Tótkomlóst, Kondorost, Békéscsaba Dobozt és részben Csorvást népesítette be. Jellemző, hogy a német és az oláh nem szívesen települt tovább, hanem ahová letelepítették, ugyanott maradt, míg viszont Orosháza magyarsága egészen a legújabb időkig folytonos mozgásban volt s messzé környékét, sőt a szomszéd megyebeli Vásárhely egy részét is betelepítette. Ne gondoljuk tehát, hogy a békési lakosság települési mozgalmában csak gazdasági okok működtek közre. Így Orosházán a *szűk határ*

a nép nagyobb vándorlására, ha bizonyos mértékig indító okul szolgált is; ez egymagában mégsem adja meg a feleletet az erősebb népmozgalmakra, mert Gyula kishatárú, de vegyesebb nemzetiségű népe jóval inkább egy helyben maradt.*) A másik gazdasági ok, a foglalkozás ilyen vagy olyan volta sem adja meg az egyes népmozgalmakra a kellő feleletet. Igaz ugyan, hogy a kitünő termőföld egész Békésben túlnyomórészt földművelésre utalja a lakosságot, a földművelés pedig helyhez kötött foglalkozás. Békés nagyközség például óriási határának (60.902 katasztrális hold) s kitünő földjének köszönheti, hogy magyar lakossága jórészt egy helyben maradt s megtartotta földművelő jellegét (csak $\frac{1}{7}$ -e iparos). Oroszáza lakosságának azonban $\frac{1}{3}$ -a iparos, ami földművelő jellegű városban óriási arány s amit sem az orosházi szűkebb határ, sem az útvonalak szerencsés találkozása nem magyarázhat meg kellőképp. A legfőbb indító ok magában a lélekben van, nem pedig gazdasági jellegű. A magyarság szeret vásárookra járni, ügyes fűrő-faragó ezermester s más okok mellett ez okozta, hogy Oroszáza lakóinak jelentékeny része vásárookra járó kézi iparos, míg Békés nagyközségben az eredeti lelki hajlam határozottan elnyomódott. A gazdasági okok inkább csak elősegíthetik vagy hátráltatják a belső lelki okok nagyobb vagy kisebb érvényesülését.

A lelkiség teljes kifejlődésének bizonyos megbénulását Békés megye egyes községeinek kulturális állapotából is kiolvashatjuk. Az analfabéták rendkívül nagy százalékszámát mondhatni egész Békésben erős függvénye a közlekedési viszonyoknak. „Az úttól félreeső tanyavilágot, az erős ősz beálltával a feneketlen sártenger miatt alig-alig lehet megközelíteni késő tavaszig“. (Évkönyv 66. l.) Ennek következtében az analfabéták száma azokon a helyeken a legnagyobb, ahol a lakosság jó része nem a belterületen lakik, hanem a tanyákon. Így a nagy külterületű Endrődön (15%), Békéssámsonban (16%), Csorváson (17%), Nagyszénáson (13%), Szentotnyán (17%), Pusztaföldvárt (15%) rendkívül nagy százalékot mutat. Látnuk, hogy több az analfabéták százalékszámát azokon a helyeken, amelyek a fő vasútvonalaktól jobban félreesnek (Füzesgyarmat 14%, Szeghalom 14%, Vésztő 14%, Gyula 16%). Ez a körülmény még az olyan helyeken is észrevehető, ahol a külterület aránylag nem oly nagy, így Békés községben 12%, míg a fő vasútvonalon lévő Oroszáza és Gyomán 10%, Mezőberényben 10%, Békéscsabán 8% az analfabéták százalékszámát. Hogy azonban a gazdasági okok nem abszolút jellegűek, hanem csupán függvényei az alapvető lelki habitusnak, az abból látható, hogy a lakosság tünőbb gondolkodásán s kevesebb mozgási, cselekvési készségén sem a belterületen lakás, sem a kitünő közlekedési útvonal nem sokat segít: a túlnyomórészt oláh lakosságú Kétegyháza az analfabéták száma 42%-ra emelkedik. A gazdasági okok mellett a letelepült nép lelkiségének milyensége is hozzájárult tehát ahhoz, hogy a békési nép fejlettebb kulturájú vagy pedig kulturális tekintetben visszamaradt. Fejlettebb kultúra alatt természetesen nem csupán az iskolázott tudás, az írni-olvasás stb. értendő, hanem az ember egész lelki-

*) Gyulát annyiban lehet kisebb határúnak tekinteni, mert határában (32.946 kat. hold) aránylag sok a nép sűrű letelepedését gátló nagybirtok. Vegyes lakosságú népéből csakis a magyar rész települt tovább, Csorvást telepítette.

világa: értelmesebb volta, cselekvésre való nagyobb készsége, családi és társadalmi életének gazdagsága.

Mindezek ismeretében vegyük most szemügyre a békésmegyei iskolánkívüli népművelés eredményeit. (Évkönyv 83—190. l.) Békésben a népnevelők buzgalma az iskolánkívüli népművelést, a felnőttek oktatását a múlt szerény eredményeinek nyomán továbbhaladva, a nagy arányok felé fejlesztette. 1921-től 1928-ig a népies ismeretterjesztő előadásokat hallgatók száma 34-szeresre, az elemi ismeretterjesztő tanfolyamokon résztvevőké 26-szorosra, az analfabéta tanfolyamban résztvevőké 9-szeresre emelkedett. Nagy gond fordítatik az ifjúsági és levente egyesületi élet fejlesztésére (Évkönyv 180—183. l.). Orosházán, Nagyszénás-úpusztán, Békés-bélmegyeren, Gyula-gyürkehelyen új *nép-házak* épülnek, nagy előadóteremmel, színpaddal, vetítógéppel népművelési és zeneelőadások számára; helyet találnak ott a könyvtárszoba, műzeumi terem, házi gyógyszerár s külön helyiségek vannak ugyanott a szövetkezetek, gazdakörök, ifjúsági és levente egyesületek számára. A közművelődési és társadalmi egyesületek az iskolánkívüli népművelés hivatalos közegeivel: a Népművelési Bizottsággal és titkárral közösen vesznek részt a népnevelés munkájában. A vallás- és közoktatásügyi s a földművelésügyi minisztérium viszont a Népművelési Bizottsággal s a Békésvármegyei Közművelődési Egyesülettel karöltve fejleszti a nép- és közkönyvtárakat. A kultuszminisztérium országsszerte megszervezi a népművelési előadóképző tanfolyamokat s a szegedi, kiskúnfélegyházai, győri, sárospataki, kalocsai előadóképző tanfolyamokon a békési népnevelők szép számmal vettek részt.

Békésben — épenúgy, mint máshol is — a népnevelés szépen fejlődő ügye csakis akkor válhat valóra, akkor mehet át általános kulturált-ságba, ha a népnevelők buzgalmához még egy tényező járul: a nép lelki világának pontos és tüzetes ismerete. Egyetlen népfajt, de egyetlen társadalmi közületet sem lehet teljesen kulturálttá tenni, ha nem ismerjük annak speciális lelki világát. A magyarság oktatásának teljesen a magyar nép és a nemzetiségek ismeretén kell alapulnia. Nem csupán azt kell a népneveléssel foglalkozónak tudnia, hogy az egyik népfaj tanulékonyabb, a kulturára fogékonyabb, mint a másik, hanem azt is, hogy a mezőberényi, csabai, kétégyházi vegyes népességű és eredetű társadalom milyen jelleget tüntet fel, milyen az orosházi evangélikus és katolikus, az endrődi katolikus, a békési és gyomai református magyarság; milyen a mezőberényi katolikus német és evangélikus tót, milyen a *városi*, *falusi*, a *tanyai* népesség, milyen a földművelő, az iparos, a kereskedő, a szegény és -a gazdag, a kismember és a hivatalt viselő, a férfi és az asszony, a fiatal, a középkorú és öreg és így tovább. Hogy mindezek alapos ismerete nélkül a népnevelők buzgalmának bármily nagy eredményei csakis efemer értékek lehetnek — nem állandósulhatnak, nem mehetnek a gyökerekig, a lelki élet igazi mélyébe, — azt a rendelkezésünkre álló statisztikai táblázatokból szintén kiolvashatjuk. Azt tapasztaljuk, hogy a népművelési előadások közül legkedveltebbek a népies ismeretterjesztő előadások és az elemi ismeretterjesztő tanfolyamok voltak, az analfabéta tanfolyamok jóval kevésbé. Ennek magyarázatul a gazdasági okok, „a lakosság tanyaszerű elaprózódása, szétszóródása“, sőt a magyarázatul

odavetett lelki ok „a nép bizalmatlansága“ egymagukban nem elégségesek. Az igazi, legmélyebben fekvő ok, a békési népesség túlnyomó nagy részének, a békési magyarságnak speciális lelki berendezettsége. A primitivitás bizonyos fokán a nép (akárcsak a gyermek), így a magyar nép is előszeretettel érez a konkrét képek iránt, a tisztább absztrakcióktól pedig húzódozik. Ami azonban a magyarságot elválasztja egyes más hazai népektől, — így különösen a tunyább gondolkodású oláhtól, a lassúbb gondolkodású, de tüzetesen pontos némettől, sőt még a szintén élénk képzelőmű, de kisebb, zártabb körben mozgó tóttól is — az élénk, gyors, de egyben rendkívül értelmes, higgadt felfogása. Ha a magyarság tulajdonságaival nem számolunk, minden népnevelői munka statisztikailag bármily szépen festő, de csakis pillanatnyi eredményeket tüntethet fel. Mivel a magyar élénk, gyorsfelfogású, de egyben józan, higgadt értelmű is, a valóságtól soha el nem szakad, éppen ezért jobban vonzódik a gazdasági ismeretek, a kézzel is megfogható és megtapintható realitások felé s ezért kedveli a történelmi és irodalmi plasztikus képeket, a vetítógépes előadásokat, a földrajzi utazásokat és a mozgófénykép felvételeket. Ha tehát a magyart már gyermekkorában nem tanítjuk meg — és pedig újra csak a konkrét képek hathatósabb segítségével — alaposabban az írás-olvasásra, nagyon könnyen felejt, mert a realitások iránti erős hajlama a nagynehezen megszerzett absztrakciókat, így az írást-olvasást is, igen könnyen elnyomja. A magyarság kulturális nevelésében rendkívül fontos a rövid iskoláztatást kiegészítő felnőtt oktatás, amely a már kevésbé hajlékony elmének s a magyarság hajlamainak egyformán megfelelően, aránytalanul inkább a konkrét képeken kell, hogy felépüljön, nem pedig absztrakt fogalmakon. Hogy a magyar népművelés irányának tényleg ilyennek kell lennie, azt maguk a tények bizonyítják. Nézzük csak mennyire érdeklődik a némelyek szerint állítólag maradi, konzervatív szokásaiba látszólag mintegy beléfult, tanyai, falusi vagy városi magyar a népies és általános ismeretterjesztő előadások iránt, ahol legnagyobb részben reális: erkölcsi, irodalmi, történelmi, földrajzi, gazdasági, állampolgári, természeti, egészségügyi ismereteket, gyakorlati számolást, mérést stb. tanítanak, ahol vetítógépes, mozi, műkedvelői és hazafias előadásokkal próbálják a kulturális érdeklődést a lélekben felkelteni. (V. ö. Évkönyv 104—135., 140—151. l.) A néplélek és a népi társadalom ismerete mellett s megfelelő módszerek útján a gondolkodásában, cselekvésében kevésbé friss, de alapérzelmeiben jóindulatú kétegyházi vagy gyulai oláhság is megmenthető és felemelhető a kultúra és pedig elsősorban a magyar kultúra számára (l. a kétegyházi elemi ismeretterjesztő és analfabéta tanfolyamai eredményeket: Évkönyv. 138, 142, 151. l.).

Az iskolán kívüli népművelés eddig is helyes utakon járt, amikor a konkrét ismeretek megfelelő kiszélesítésére helyezte a súlyt és ezt a békési szép eredmények méltán bizonyítják. Az eddig járt utakat azonban ki kell építeni s a lelkiség ismeretének követelményét tudatossá kell tenni. A népi társadalmak, a néplélek pontos és tüzetes ismerete, minden erre vonatkozó ismeret és kutatás előmozdítása Tantó József és lelkes társainak s minden néplélekkel tudományosan foglalkozónak jövőbeli feladata!